

ORTAÇAĞ FELSEFESİ / SKOLASTİK FELSEFE

Skolastik Felsefe

Hıristiyan Ortaçağ felsefesinin, Patristik dönemden sonraki ikinci ve birinciye kıyasla, çok daha önemli olan dönemi, Skolastik dönem ve dolayısıyla Skolastik felsefedir. Bu felsefe tarihsel açıdan, 8. yüzyılla 15. yüzyıl arasında kalan dönemin felsefesi olarak tanımlanır.

Skolastik felsefe, Latince kökenli schola (okul) kelimesinden türetilen scholasticus teriminden gelmektedir ve kelime anlamı olarak okul felsefesi demektir. Bu anlam önemlidir, zira skolastik felsefe, ortaçağ düşüncesinde doğru'nun zaten mevcut olduğu düşüncesine ve felsefenin okullarda okutularak öğretilmesine dayanan bir yaklaşım sergiler.

Daha doğru bir deyişle, Skolastik düşüncenin gelişimi üzerinde etkili olan esas etmen, bu felsefenin eğitim alanında kurumsallaşması, yani üniversitelerin kuruluşu olmuştur. Buna göre, manastır ve kilise okullarından sonra, üniversitelerin ortaya çıkışı, Hıristiyan felsefesinin çok sayıda öğrenci yetiştirilmesi suretiyle, bir yapı kazanmasına ve kendisine özgü bir gelenek elde etmesine imkân tanımıştır. Bu felsefenin temeli teolojidir, ona dayanır ve onu desteklemeye çalışır.

Tarihsel ve Felsefi Çerçeve

Skolastik felsefe, Patristik felsefenin sürdürülmesi ve orada bir öğretilmeye dönüştürülmüş olan Hıristiyan inancının felsefi anlamda temellendirilip sistematize edilmesi yönündeki çabalardan meydana gelmiştir. Ortaçağın belirli bir döneminden itibaren tüm felsefe etkinliği skolastik zemininde gerçekleştiği için, ortaçağ felsefesi denildiğinde akla gelen genellikle skolastik felsefedir. Oldukça geniş bir tarihsel dönemi kapsar. Felsefe tarihi içinde Skolastiğin üç ayrı dönem olarak ele alınması söz konusudur:

- Erken Dönem Skolastik (800-1200'lü yıllar)
- Yükseliş Döneminde Skolastik (1200-1300'lü yıllar)
- Geç Dönem Skolastik (1300-1500'lü yıllar)

Bu dönemlerde skolastik felsefenin belirli bir açıdan ortaya atılan sorunları farklı niteliklerle çözmeye yöneldiği söylenebilir. Ancak bununla birlikte skolastik felsefe denilince anlaşılan genel bir nitelik söz konusudur. Bu genel nitelik ilk olarak Aristotelesçi bir özellik olarak belirtilmelidir. Patristik felsefede Platon ve Platonizm öne çıkmaktaydı, buna karşılık skolastik felsefeye Aristoteles'in ilham kaynağı olduğu görülür. Aristo felsefesi Platon'ununkinden daha kesin olarak düşünürleri bilgeliğe yönlendirir, bunun anlamı salt Tanrı'yı bilmeye çalışmamak, olgular dünyasıyla da ilgili olmaktır.

Skolastiğin yöntemsel olarak ortak karakteristiği ise felsefeyi dinin, ya da akli inancın alanına uygulayarak bu alandaki meseleleri kavranılır kılmaktır. Özellikle inanca ve vahye, akıl temelli getirilen itirazlar bu şekilde aşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda da skolastik felsefe yeni bir şeyler bulmak ya da düşünceler üretmek arayışında değildir, aksine zaten mevcut olanlar içerisinde skolastik felsefe uygun olanları temellendirmek ve uygun olmayanları çürütmek çabasında olmuştur. Bu çaba için gerekli mantığı Aristoteles'te ve Euclides (Öklid) geometrisinde bulmuştur.

Böylece ana belitler daha baştan saptanmış bulunuyordu. Bu dönemin özlü sözü ve düşüncesi, Augustinus'un: "Anlamak için inanıyorum." düşüncesidir.

Bu düşünceye göre hem inanç hem de onun anlatımı ve dili doğru olarak mevcuttur. Realizm düşüncesinin temeli olan bu düşünce Skolastiğin temel önermesidir. Buna göre bilgi, çeşitli önermeler ve çıkarsamalarla, tanrısal gerçeğin ortaya konulmasından ve yansıtılmasından, kanıtlanmasından başka bir şey değildir. Skolastik bu nedenle görelilikçiğe, öznelliğe ve kuşkuculuğa karşı savaşıır. Skolastik yalnızca tek bir doğrunun ve ona bağlı tek bir doğruluk sisteminin varlığını kabul eder. Nominalizm bunlara bağlı olarak daha sonra Skolastiğin çözülmesinde önemli rol oynayacaktır.

Skolastik felsefenin mantık ve felsefeyle teoloji, akıl ile dini öğreti arasındaki en önemli kesişme noktası ve dolayısıyla en önemli konusu meşhur tümeller problemidir. Tümeller problemi bu felsefede, sadece epistemoloji, yani insanın ama özellikle de Tanrının bilgisinin ne'liği bakımından ve ontolojik açıdan değil, Hıristiyan dünya görüşünü meşrulaştırmak, bu dinin dogmalarını açıklayıp temellendirmek bakımından da büyük önem taşır. Bundan dolayı, Skolastik felsefede problemi şu ya da bu yönüyle ele almayan filozof yok gibidir.

Skolastik felsefenin genel ahlaki tutumu konusunda iki ögenin altını çizmek gerekir. Skolastik emir ahlakını ve değer ahlakını üstlenir durumdadır. Buna göre, önemli olan iyi'ye uygun davranmaktır; çünkü iyi hem tanrının buyruğudur, hem de Tanrı bizzat tüm iyiliğin kendisidir. Skolastik felsefe, başlangıcında ve gelişiminde inanç ile bilgiyi uzlaştırmaya çalışmış ve bu temelde dinsel dogmalara felsefi bir temel bulmaya ve bunları sistemleştirmeye yönelmiştir. Ancak son dönemlerinde bu projenin başarılamayacağı kesinlik kazanmış, tam aksi yönde bizzat iç tartışmaları sebebiyle bilgi ile inanç ayrışması kesinlik kazanmıştır.

Skolastik Felsefenin Erken Dönemi

Batı Roma İmparatorluğunun çöküşünün getirdiği kültürel yıkımdan çıkış dönemine rastlar. Yeni bir toplumsal düzenleme ve kültürel canlanma evresinde, felsefe alanında skolastik görülür. İlk skolastik düşünür olarak Johannes Scottus'u (810-887) belirtmek gerekir. Çevirileriyle ve dersleriyle ortaçağ düşüncesine mistisizmi getirmiştir. Platon'un idea kuramına benzeyen bir kavram realizmini kullanmıştır, bir tür Yeni-Plantonculuğun geliştiricisi olmuştur. Tanrı'nın gerçekte varlığının bilinemez olduğunu öne sürmüştür, Tanrı ancak kısmen simgeler aracılığıyla bilebilir. Simgeler ise Tanrı'nın kendisi değildir.

Bu ilk döneminde yer alsa da bütün skolastik felsefenin en etkili düşünürlerinden sayılan Anselmus, anılması gereken bir başka isimdir (1033-1108). Anselmus özellikle Augustinus'un açtığı yolda ilerlemiş, onun "Anlamak için inanıyorum" sözüne açık ve kesin bir içerik kazandırmış, inancın en yüksek mistik varsayımlarını akıl ile temellendirmeye çalışmıştır. Bütün var olan şeyler, mutlak bir var olan tarafından temellendirilir; aynı şekilde bütün iyi'ler de mutlak iyi ile temellendirilir. Burada açıkça kavramsal realizmde olduğu türden, yani tümel kavramları gerçek varlıklardan sayan bir çıkarsamayla tanrının varlığını kanıtlama yoluna gidilmektedir. Anselmus asıl ününü ontolojik kanıtlama ile sağlamıştır. Buna göre Tanrı, tanımı gereği en yetkin iyi ise, bu en yetkin iyi olanın var olmaması mantıksal bir çelişkidir, dolayısıyla Tanrı'nın var olması çelişmezlik ilkesi gereği zorunludur.

Aziz Anselmus (1033 - 1109)

İtalyalıdır ama 1093'den sonra İngiltere'de Canterbury başpiskoposluğu yapmış ve orada ölmüştür.

Augustinus'un "anlamak için inanıyorum" önermesini almış, inancı akıl ile temellendirmeye çalışmıştır. Anselmus'un bu çabası, skolastizmin, akıl ile inancı birleştirmeye çalışmasının bir göstergesidir.

Aziz Anselmus, Ortaçağ düşüncesinin, özellikle de erken Skolastiğin, Patristik felsefenin büyük filozofu Aziz Augustinus'un adıyla, "ikinci Augustinus" diye anılan en önemli filozofudur. Bununla birlikte, Anselmus yalnızca Ortaçağ felsefesinin değil fakat bütün bir felsefe tarihinin, adı çok sıklıkla anılan, önemli filozoflarından başında gelir. Anselmus'a bu yaygın şöhreti kazandıran şey ise hiç kuşku yok ki onun Tanrının varoluşuyla ilgili ünlü "ontolojik argümanı" veya "delili" bulan kişi olmasıdır.

Ontolojik Kanıt

Ontolojik kanıt'a göre, tanrının varlığının kanıtı, bizzat tanrı kavramının kendisinde mevcuttur, başka bir açıdan tanrının varlığı bizzat tanrı kavramının kendi anlam içeriği aracılığıyla kanıtlanabilir. Anselmus'un ünlü ontolojik delili, duyuşal dünyaya ilişkin bir gözlemden yola çıkmayan, deneyimsel bir yönü bulunmayan fakat doğrudan doğruya "Tanrı" kavramının analizinden hareket edip, Tanrının varoluşunu bu analizden çıkarmaya çalışan bir kanıttır.

Tanrı'nın kavramsal bir zorunlulukla *en yetkin varlığı* belirttiğinden hareket ederler; böylece, eğer tanrı varolmasaydı, en yetkin varlık olmasının sözkonusu olamayacağını belirtirler. Varlık yüklemine sahip olmaksızın, tanrının en yetkin iyi olması sözkonusu olamaz. Buradan çıkan sonuç, eğer tanrı gereği tanrı en yetkin varlıksa, varolduğunun kanıtı bizzat burada ortaya çıkmaktadır.

Anselmus argümanında, "Tanrı" ile neyi anlatmak istediğimizi sorar.

Tanrı, ona göre, kendisinden daha büyük ya da yetkini düşünemeyen veya tasarlanamayan varlıktır. İnsanda, böyle bir yetkin varlık fikri ya da idesi vardır. Hatta Anselmus'a göre, bu fikir, Tanrının var olmadığını söyleyen bir budalada dahi vardır.

Tanrı idesi ya da fikrinin bir budalada dahi bulunduğunu söyleyen Aziz Anselmus, daha sonra onun yalnızca zihnimizde olan bir kavram mı olduğunu sorar. Acaba Tanrı bir ide ya da kavram olarak zihnimizde olduktan başka, zihnimizin dışında bir dış gerçekliğe de tekabül etmez mi?

Birinci şikkin geçerli olduğunu, Tanrının yalnızca zihnimizde, bir ide ya da kavram olarak var olduğunu kabul edelim. Bu durumda, ona göre, tam bir çıkmaza düşeriz çünkü hem ideal ve hem de reel olarak, yani hem zihinde ve hem de zihin dışında var olan bir şey, yalnızca zihinde, bir kavram olarak var olandan kesinlikle daha yetkin olacaktır. Oysa Tanrı, "kendisinden daha yetkini [büyüğü] düşünemeyen varlık" olarak tanımlanmıştır. Burada, Tanrıya zihinden bağımsız, zihin dışında bir varlık izafe etmezsek, bu tanıma kesinlikle ters düşeriz, yani mantıksal bir çelişki içinde kalırız. Bundan dolayı, "Tanrı hem zihinde bir kavram olarak ve hem de zihin dışında vardır" demek zorundayız.

Anselmus'a göre, insan önce inanmalı, iman etmeli, kendisini Tanrıya teslim etmeli; sonra da bilgi yolunda, Tanrının tuttuğu ışık altında, ilerlemeye çalışmalıdır. Başka bir deyişle, Anselmus, imanla akıl arasında öncelik ilişkisinin doğru kurulması gerektiğini öne sürmüştür. Buna göre, bir

insanda önce akıl ve anlama çabası geldiğinde, bu, o kişinin imanı olmadığı anlamına gelir; insanın anlama çabası vermesi, anlamaya çalışması, onun inanmamasından kaynaklanır. Buna karşın, önce iman gelirse, akıl onu zorunlulukla tamamlar; yani, insan inandığı sürece, zorunlulukla anlamaya, öğrenmeye çalışır çünkü inanmayanlar hiçbir amaca ulaşamazken, yalnızca inananlar anlayabilirler.

Anselmus, ilk günahın bütün nesiller boyu sürdüğü düşüncesini kabul eder. Ona göre Tanrı insanları bu ilk günahı kurtarmak için insan biçimine girmiş (İsa) ve bütün insanları ilk günahı kurtarmak için çarmıha gerilmiştir.

Skolastik Felsefenin Yükseliş Dönemi

12. yüzyıldan itibaren İslam felsefesinin önemli yapıtları çevrilmeye ve Batı'da okunmaya başlandı, özellikle Aristoteles düşüncesine bu kaynaklardan, bir tür yorum içinden ulaşıldı. Böylece meydana gelen Aristotelesizm, skolastiğin yükseliş döneminin dinamiği olmuştur. İslam felsefesi Batı kültürel düşüş içinde olduğu sıralarda gücünü geliştirmiş, antikçağ felsefesinin başlıca filozoflarının metinlerine sahip olabilmıştır.

İbn-i Sina, özellikle Aristoteles felsefesinin Arap dünyasında yer almasında önemli rol oynamıştır. Tümmeller sorunu üzerinde önemle durmuş düşünürlerden birisidir ve bu düşünceleri yükseliş dönemi skolastiğinde etkili olacaktır.

Aristoteles'in metinleri diğer İslam filozofları gibi, onun çalışmaları üzerinden Batı'ya taşınacaktır.

Skolastiğin bu dönem felsefe çalışması, bütün bilgi alanlarını kapsayacak şekilde bir bilgi sistemi kurmaya yöneliktir.

Ortaçağın ve skolastiğin en önemli filozoflarından bir diğeri ise Albertus Magnus olarak anılır. Aristoteles felsefesini, Arap ve Yahudi yorumlarını derleyip toparlamış, bunların tanınip anlaşılmasında önemli rol oynamıştır. Doğa bilimleriyle yakından ilgilenmiş bir skolastik düşünürdür. Aristoteles felsefesinden sistemli bir yapı ortaya koymuştur.

Aquinolu Thomas, Albertus Magnus'un öğrencisidir ve bütün skolastik dönemin en büyük filozofu olarak kabul edilmektedir. Öğretisi Katolik kilisesinin resmi felsefesi olarak kabul edilmiştir. Thomas'a göre dinsel doğrularla felsefi doğrular, yani inanç ve akıl doğruları iki ayrı bilgi türünün doğrularıdır. Böylece "Anlamak için inanmak" önermesinin yerine, Thomas "inanmak için bilmek"i koymuştur. Bunun anlamı, en yüksek aydınlanma ve açıklanmanın bilgi sayesinde olabilmesidir. İnanç tapınağına girişin yolu bilgidir ve felsefe bu yolu aydınlatacak olan etkinliktir. Thomas için de Tanrı'yı bilmek, bilginin en yüksek idealidir, akıl bu yüksek noktaya erişmeye yönelirken bazı sırları olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Realizm konusunda daha esnek bir tavır geliştiren Thomas, ontolojik kanıttan farklı olarak kozmolojik kanıt denilen yaklaşımı geliştirir.

Aquinalı Thomas (1225 - 1274)

Felsefenin Ortaçağda ulaştığı en yüksek düzeyi ifade eden Aquinalı Thomas her şeyden önce kendisinden önceki Hıristiyan düşünürlerin yapmış olduğu gibi, tutarlı bir teoloji geliştirmek, Kilisenin veya Kilise Babalarının öğretisindeki kimi çelişik unsurları ortadan kaldırmak ve Hıristiyan inancını sistemleştirmek işiyle meşgul olmuştur.

Onun içinde yaşadığı ve Hıristiyanlığın hakim olduğu dünya bir süreden beri öylesine değişmiş ve genişlemiştir ki, Hıristiyan teolojisinin salt öte dünyacı şeması tatmin edici olmaktan çıkıp, önemli ölçüde yetersiz hale gelmeye başlamıştır. Yeni sanat formları, üniversitelerin doğuşu, doğa bilimlerine dönük ilginin ilk kez olarak zuhuru, İslam dünyasından yapılan çevirilerin ardından klasik dünyaya yönelik bakışın gözden geçinilmesine duyulan ihtiyaç var olan teolojik şemayı zorlamaya başlayınca, Aquinalı Thomas Hıristiyan dünya görüşünü yeni ilgiler ve bu ilgilerin doğurduğu yepyeni bilgilerle zenginleştirme ve geliştirme ihtiyacı içinde olmuştur. Başka bir deyişle, o Ortaçağ insanı XIII. yüzyıldan itibaren Ortaçağ karanlığından yavaş yavaş çıkmaya başlayıp, kültür ve uygarlığını yeniden inşa eder ve dünyevi şeylere ilgi duymaya başlarken, teolojiyle felsefenin, iman ile aklın, Hıristiyan dünya görüşüyle klasik dünya görüşünün, çağının ihtiyaçlarına uygun düşen yeni ve sağlam bir sentezini yapmıştır. Thomas'a bu sentezinde en büyük yardımı, hiç kuşku yok ki Aristoteles ve felsefesi sağlamıştır.

Aquinalı Thomas iman karşısında aklı, teoloji karşısında da felsefeyi ön plana çıkartmış değildir. Tam tersine, o dini öğretiyi temel alır. Fakat Aquinalı Thomas dini öğretiyi yoluyla bilinen hakikatlerin, kendilerinden hareketle rasyonel kanıtlanma temeli üzerinde başka doğruların ispatlanacağı ilk ilkeler oldukları inancındadır. Bu ilk ilkelerin kanıtlanamamaları olgusu, onların başlangıç noktaları olarak kullanılmalarına karşı aşılabilir bir engel oluşturacak ciddi bir itiraz değildir çünkü hiçbir bilim kendi ilk ilkelerini, onların apaçık doğrular olduklarını kabul ettiği için kanıtlamaz. Bu durum felsefe bilimleri ve teoloji için de geçerlidir.

Aquinalı Thomas önce teolojiyle felsefe arasında bir ayırım yapmıştır. Bu ayırım çerçevesi içinde, felsefenin aklın doğal ışığıyla kanıtlanabilenlerin meydana getirdiği alana, teolojinin ise imana ya da otoriteye dayanan hakikatlerin alanına tekabül ettiği söylenebilir. Ya da başka bir deyişle, gerek felsefe ve gerekse teoloji birtakım ilk ilkelerden hareketle akılyürütme veya başka birtakım hakikatleri kanıtlama işiyle uğraşır. İlk ilkelerin yardım görmeyen aklın doğal ışığıyla apaçık doğrular diye kabul edildiği yer felsefenin alanını meydana getirirken, ilk ilkelerin vahye dayandığı, dini otorite temeli üzerinde doğru kabul edildiği alan teolojiyi veya vahye dayalı ilahiyatı meydana getirir. Bu ikisi, ona göre, birbirinden kesin olarak ayrılmalıdır; çünkü imanın akıl alanında, aklın da iman alanında yapabileceği bir şey yoktur. Sözelimi, inayetin zorunluluğu, insanın Tanrının inayeti olmadan kurtuluşa ermesinin imkânsız olduğu gösterilerek asla kanıtlanamaz. Teslis dogmasını, ne yaparsanız yapın aklın ışığıyla aydınlığa hiçbir zaman kavuşturamazsınız.

Tanrının Varoluşuyla İlgili Kanıtları

Varlık hiyerarşisinin tepesindeki basit ve yetkin varlık olarak Tanrının varolduğu, imanın hiç kuşku yok ki en temel unsuru olmak durumundadır. Yani, Tanrının varolduğu apaçık bir şeydir. Fakat Thomas, vahiy-akıl ilişkisine dair görüşlerinin bir sonucu olarak, Tanrının varoluşunun ayrıca akıl yoluyla kanıtlanabileceğini savunmaktaydı.

O Tanrının varolduğunu Augustinus'un yaptığı gibi yalnızca bir Tanrı tanımına dayanarak kanıtlayamayacağımızı iddia eder. Çünkü Anselmus'un ontolojik delili gibi, Augustinus'un delili de insanın Tanrının özünün bilgisine sahip olduğunu varsayar. Oysa insan varlıkları, bilgi duyu-deneyiyle başladığı için böyle bir bilgiye sahip değildirler. Buradan çıkan sonuç açıktır: Tanrının varoluşunu, nedenden sonuca giderek kanıtlamak mümkün olamaz. Bunun yerine, sonuçtan nedene gitmek gerekmektedir. Tanrının kendisinde değil de eserlerinde bilindiğini öne süren

Aquinalı Thomas'a göre, Tanrının varoluşunu kanıtlamak mümkün olacaksa eğer, elimizde duyusal dünya ile ilgili olarak Tanrı delillerimizin başlangıç noktasını, başlangıç öncüllerini oluşturacak bazı temel verilerimiz olmalıdır. Aquinalı Thomas, işte bu yüzden Tanrının varoluşunu ispatlamak için öne sürülmüş, düşünce veya din felsefesi tarihinde "**Beş Yol**" olarak ünlenmiş, beş ayrı delil ya da argümanda, dünya ile ilgili ampirik bir olgudan yola çıkar.

Beş yol / Beş Kanıt

1- Aquinalı Thomas'ın birinci yolu kozmolojik bir argümandan meydana gelir.

O, kanıtta bizim bazı şeylerin hareket halinde olduğunu, duyudeneği temeli üzerinde, tam bir kesinlikle bildiğimizi söylemektedir. Thomas'a göre, hiçbir şey kendi kendisini hareket ettiremez çünkü bu durum, o şeyin aynı anda, aynı bakımdan hem potansiyel ve hem de aktüel olmasını gerektirir. Bundan dolayı, hareket eden her varlığın başka bir varlık tarafından hareket ettirilmesi gerekir. Söz konusu hareket ettiricinin de yine aynı nedenle başka bir varlık tarafından hareket ettirilme zorunluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu hareketler ve hareket ettiriciler dizisi sonsuzca geriye gidemez çünkü bir ilk hareket ettirici yoksa eğer, bu takdirde ikinci, üçüncü vb. hareket ettirici ve dolayısıyla, duyusal dünyada gözlemlenen hareket de varolmaz. Bundan dolayı, Tanrı vardır; yani, gözlemlenebilir bir hareket, son çözümlemede yalnızca, kendisi hareket etmeyen bir ilk hareket ettiricinin, yani Tanrının varoluşuyla açıklanabilir.

2- Aquinalı Thomas'ın ikinci kanıtı da kozmolojik delilin, Aristoteles'in Metafizik adlı eserine dayanan, başka bir versiyonudur.

O, burada Tanrının varoluşunu, şeylerin fail nedenleri olması ve fail bir nedenin sonucundan önce gelme zorunluluğu bulunmasından dolayı, hiçbir eylem ya da sonucun kendi kendisinin nedeni olamayacağı gözlemine dayandırır. Ona göre, fail nedenler zincirinde bir ilk neden olmalıdır. Bu ilk neden olmadığı takdirde, zincirdeki ilk adıma, daha sonraki halkaya ve daha sonraki adımlara neden olacak bir başlangıç noktası olmaz.

3- Aquinalı Thomas'ın İslam felsefesinden ilham alan üçüncü kanıtı ise yine "kozmojik delil"in başka bir versiyonu olup, "imkân kanıtı" diye bilinir.

Aquinalı Thomas burada doğadaki varlıkların, nesnelerin varolmaları kadar, varolmamaları da mümkün olan varlıklar olduğu gözleminden yola çıkar. Doğal varlıklar olumsal varlıklardır çünkü onlar her zaman varolmazlar; doğal varlıklar yaratılmışlardır ve yok olup giderler. Örneğin, bir ağacın var olmadığı bir zaman vardı; o, şimdi varolmaktadır ve bir gün varlıktan çıkacaktır. Aquinalı Thomas'a göre, ağaç için var olmama iki anlamda düşünülmelidir. Öncelikle, onun hiç varlığa gelmemiş olmasından söz edilebilir; ikinci olarak, o bir kez varolunca, açıktır ki belli bir süre sonra yok olup gidecektir. Gerçeklikteki her şey yalnızca, ağaç benzeri mümkün ya da olumsal varlıklardan oluşuyorsa, hiçbir şeyin var olmadığı bir zamandan söz etmek mümkün olur. Oysa duyudeneği bize, nesnelerin, varlıkların var olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı, var olan her şey mümkün varlıklardan meydana gelemez. Mümkün varlıkların dışında, bir de Zorunlu Varlık olmalıdır. Zorunlu Varlık, var olmaması mümkün olmayan varlıktır ve bu Zorunlu Varlık da Aquinalı Thomas'a göre Tanrıdır. Başka bir deyişle, mümkün varlıklara neden olan, onlara varoluş veren varlık, işte bu Zorunlu Varlık'tır, yani Tanrıdır.

4- Aquinalı Thomas'ın "varlık derecelerinden hareket eden argüman" olarak bilinen dördüncü kanıtı, var olan şeyler arasında bir derecelenme bulunduğu olgusundan yola çıkar;

Buna göre, bazı şeyler diğerlerinden daha iyidir, daha güzel, daha doğru, daha saygındır vb. Fakat şeyleri belli bir özelliği sergileyip sergilememelerine göre derecelendirebilmek için öncelikle elimizde bir standardın olması gerekir; bazı şeylerin diğerlerinden daha iyi olduklarını söyleyebilmek için mutlak bir ölçütün, bir en iyinin var olma zorunluluğu bulunmaktadır. Bazı şeylerin diğerlerinden daha iyi ya da daha kötü olduğunu, Aquinalı Thomas'a göre, ancak bu standardın bilgisine sahip olduğumuz, en iyiyi bildiğimiz takdirde söyleyebiliriz. O, bu noktada, Aristoteles'in, bir cins içindeki en yüksek -en yüksek değer, burada en yüksek iyinin- cins içindeki tüm nesnelere özelliklerinin nedeni olduğu ilkesinden yararlanmaktadır. Buna göre, iyi olan her şey en iyinin sonucudur, zira en iyi başka şeylerin iyiliğinin temelini meydana getirir. Demek ki şeylerin varoluşlarının, iyiliklerinin ve başkaca yetkinliklerinin nedeni olan bir en iyi olarak Tanrı vardır.

5- Aquinalı Thomas'ın beşinci argümanı ise "Düzen ve amaç kanıtı" olarak bilinen ünlü kanıt türünün veya teleolojik delilin özel bir hali ya da versiyonudur.

Bu Tanrı delili de tıpkı daha öncekiler gibi, ampirik bir argümandan meydana gelmekte olup, fiziki dünya ile ilgili bir gözleme dayanır. Nitekim Thomas bu argümanda, dünyadaki her şeyin amaçlı bir biçimde, belirli amaçlara ulaşacak şekilde eylemde bulunduğu veya hareket ettiği gözleminden yola çıkar. Bu durum, akıllı insan varlıkları için olduğu kadar, taşlar ve ağaçlar türünden, akıl ve dolayısıyla bilgiden yoksun olan varlıklar için de geçerlidir. Bu varlıkların amaçlarına, rastlantısal olarak değil de bir plana uygun olarak ulaştıkları; bir plandan dolayı, işlevlerini evrendeki genel düzene katkı yapacak şekilde gerçekleştirdikleri açıktır. Bu plan ve dolayısıyla evrendeki düzen de en yüksek derecede akıllı bir varlık, bilgisi mutlak olan bir varlık olarak Tanrının eseridir.

Devlet Anlayışı ve Siyaset Felsefesi

Aquinalı Thomas, siyaset felsefesi alanında da Aristoteles gibi düşünür. Şu farkla ki, Aristoteles'in kent devletinin oluşturduğu genel çerçeve içinde düşündüğü ve insanın salt bu dünyadaki amacını dikkate aldığı yerde, feodal dönemin düşünürü olan Thomas, insanın doğal amacına ek olarak, onun Tanrı'ya olan yönelimini de dikkate almıştır. Bu bağlamda, insanı toplumsal bir canlı, devleti de doğal bir kurum olarak gören filozof, insanın tinsel yaşamıyla ilgili konular söz konusu olduğunda, devletin Kiliseye tabi olması gerektiğini söylemiştir.

Thomas, Aristoteles'in siyasal örgütlenmenin nihai amacının refah değil, erdem olduğu görüşünü benimser. Devlet, vatandaşlarının erdeme ulaşmasına yardım edebilir. Thomas'a göre, toplum yönlendirici bir otoriteye ihtiyaç duyar ve aile, köy gibi kurumlar insanın yaşamasını sağlarken, devlet "iyi" yaşamasını sağlar. Efendilerin köleleri üzerindeki ve yöneticilerin de özgür vatandaşlar üzerindeki otoritesi ayırımından yola çıkarak siyasal otoritenin konumunu açıklamaya çalışan Thomas, ancak yöneticinin vatandaşlarını gerçek iyiye yönlendirebileceği görüşündedir.

İnsan ancak siyasal toplum içinde zihinsel ve ahlaki gelişimini sağlar. Devlet Thomas için Tanrı'nın istediği bir kurum niteliğindedir; amacı, erdemli bir yaşam için insanların yetiştirilmesi ve insanın sonunda Tanrı'yla birleşmeye hazırlanmasıdır. Devlete yüklenen bu ödevler düşünüldüğünde Thomas'ın devleti doğal bir zorunluluk olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Fakat Augustine'den ayrıldığı bir nokta, devleti ya da siyasal otoriteyi günah karşısında bir düzeltici

veya güç arzusunun bir sonucu olarak görmemesidir; siyasal otorite insan açısından doğaldır ve günah öncesi masumiyet durumunda da varlığından söz edilebilmektedir. Dolayısıyla devletin başındakilere itaat edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Augustine'den farklı olarak Thomas, Kilise'yi dünya devletinden üstün görür, çünkü Kilise insanın Tanrı'yla birleşmesinde aracılık edecek kurum durumundadır. Devlet, hiçbir zaman her şeyi kapsayan ve düzenleyen bir kurum olmamalıdır. Çünkü ona göre ahlaki değerlerin kaynağı veya birincil koruyucusu devlet değildir. Bu tavrı, kurtuluşla ilgili konularda dinsel otoritelerin, sivil refahı ilgilendiren konularda ise dünyevi otoritelerin takip edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yasalara ilişkin görüşleri de bu bağlamda ele alınabilir.

Thomas'a göre yasa erdeme yönelten her eylemi değil, yalnızca ortak iyiye hizmet eden eylemleri emreder. İnsana ait hukuk benzer şekilde bütün kötülükleri değil, yalnızca toplumun büyük bir bölümünün sakınabileceği ve özellikle diğerlerine zararlı olan kötülükleri cezalandırır. Kötü olan her şeyi yasaklamakla iyi olan birçok şeyi de olanaksız kılmak söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla hukuk ortak iyi üzerinden işlemektedir. Thomas'ın burada kullandığı 'ortak iyi' kavramı savunmayı ve maddi refahı içermektedir. Fakat burada belirtmek gerekir ki, aslında ortak iyi bu içeriğiyle erdemli yaşamın geliştirilmesi anlamına da gelir ve yukarıda bahsettiğimiz 'yöneticinin uyruklarını iyiye yönlendirmesi' yani hem maddi hem de ahlaki gelişmeyle ilgilenmesi hususuyla ilişkilidir.

Thomas'da Kilise ile devletin otorite alanlarının farklılaşmaya başladığını görmekle birlikte bu tam olarak modern bir kilise-devlet ayrışması değildir. Thomas hâlâ Kilise'nin sivil hükümetten üstün olduğu görüşündedir. Ancak Thomas klasik anlayışı eleştirerek devletin sadece kilisenin bir devamı niteliğinde olmadığını ortaya koyar. Yukarıda ele alındığı üzere, o, kişinin ahlaki ve maddi gelişimi için devlete pek çok aktif rol biçer.

Thomascı sentez modern hoşgörü anlayışının da izlerini taşımaktadır. Hıristiyanlığı yaymak için devletin zor gücünü kullanması hususunda Thomas, farklı bireylere farklı uygulamalar önerir. Hıristiyanlığı açıkça duymamış ve onan inananlar, itaat etmeye zorlanmamalıdır. Fakat inananlar Hıristiyanca yaşama zorlanabilirler. Thomas'ın üzerinde durduğu diğer bir konu ise inananların inananları asla yönetemeyeceğidir. Sonuçta devlet Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmek üzere vardır. Yine de Augustine ile karşılaştırıldığında Hıristiyan olmayanları da içine alan ve onlara belirli ölçüde hoşgörü gösteren bir devlet o dönem için son derece yeni bir anlayıştır. Bu "hoşgörü" şüphesiz Aristoteles'in Thomas üzerindeki bir diğer etkisidir.

Skolastik Felsefenin Son Dönemi

Skolastiğin son döneminde felsefe daha da özerkleşecek ve dinden ayrılacaktır, akıl ve inancın birleştirilmesi çabasıyla vazgeçilecektir. Başlangıç ve yükseliş döneminde görülen kavramsal realizm bu dönemde gerilemiştir.

Bu gelişmede ve felsefenin özerkleşmesinde nominalizmin belirleyici bir rolü olacaktır. Ayrıca Dominiken ve Fransisken tarikatları arasındaki çatışmanın artması da bu süreci derinleştirmiştir. Fransiskenler teoloji ile doğa bilimlerinin ayrılaştırılmasına ya da birbirine bağlanmasına her zaman itiraz etmişlerdir. Bu tartışmaların sonu reformasyonu hazırlamıştır. Rönesansı hazırlayan kültürel gelişmeler bu anlamda skolastiğin son döneminde gerçekleşir: Reformasyon ve doğa bilimlerinin ayrışıp gelişmesi.

Ockham'lı William geç dönem skolastiğin önemli filozofu olmakla kalmaz, nominalizmin sistemleştirilmesi ve geliştirilmesinde kesin bir rol oynar. Ona göre bütün gerçek, tikel nesnelere meydana gelmektedir, tümeller ise uydurma şeylerdir.

Tümeller, tikel nesnelere genel benzerliklerinden hareketle, nesnelere için bizim uydurduğumuz simgelerdir. Bilginin temelini bu yolda deney konular. Tanrı ve sonsuzluk hakkında deneyime sahip olmadığımızdan, bu alanlara yönelik bilgi, inanç bilgisidir. Bu tür bilgilere gerçek anlamda bilgi denilemez, onlara ancak inanılabilir. Böylece inanç ve bilgi arasında kesin bir ayrım konulmuş olmaktadır. Bu yöndeki gelişim Rönesans'ı meydana getirecektir.

Roger Bacon geç dönem skolastiğin anılması gereken bir başka ismidir. Deney ve deneyim kavramları onun yaklaşımında daha da kesin bir görünüm kazanır. Doğa araştırmalarında ortaya koyduğu bulgular ve matematik dehası ünlü bir bilgin olmasını sağlamıştır. Mistisizm ile ampirizmin karışımı olan düşünceleri Bacon'ı ortaçağdan Rönesans'a geçişin hazırlayıcılarından biri yapmıştır.

Ockhamlı William (1225 - 1274)

William'a göre, herhangi bir şeyi açıklamak üzere öne sürülen birden fazla açıklama söz konusu olduğunda, açıklanmak durumunda olanı, en az sayıda açıklayıcı ilke ve kabul ile açıklayan ve olabildiğince çok şeyi açıklamayı başaranın seçilmesi gerekir; en basit açıklama, gerçekliği olduğu şekliyle tarif eden en muhtemel açıklama olma durumundadır.

Ockhamlı'nın bu ilkesi, hem modern bilimin, hem de felsefenin önemli ilkelerinden biri olarak geniş kabul görmüştür. Bu ilke sayesinde "zihnimizde ve dilimizde var olanlar" ile "gerçekte var olanları" ayırt etmeyi önerir, gereksiz ve yararsız izahlarla uğraşmaktan korunuruz.

Tümeller Tartışması

Patristik Felsefenin gerileme dönemine damgasını vuran ve Ortaçağ Felsefesinde yoğun olarak tartışılan; "Tümeller (Universaliae) nedir?", "Nerede bulunurlar?" ve "Dışarıdaki nesnelere bağımsız olarak mevcut mudurlar, yoksa değil midirler?" gibi sorular çerçevesinde cereyan eden tümeller çatışması sonucunda, kavram gerçekçileri (realistler) ile adçıların (nominalistler) taraf oldukları muhtemel üç yanıt öbeği açığa çıkmıştır:

1. Birinci grup, tümellerin, nesnelere bağımsız olarak var olduğunu ve onların dışında veya üstünde bulunduğunu savunur. Bu görüşe mensup olanlar, Platon'un yolundan giden **Augustinus** ve **Anselmus** gibi düşünürlerdir.

2. İkinci grup, tümellerin var olduğunu ama nesnelere dışında veya üstünde değil, içinde bulunduğunu ve onlara bağımlı olduğunu savunur; yani nesnelere ilişkileri bakımından, tümeller aşkın olmayıp, içkindirler. Bu görüşe mensup olanlar, Aristoteles'in yolundan giden Abaelardus, Albertus Magnus ve **Thomas Aquinas** gibi düşünürlerdir.

Görüldüğü üzere, bu ilk iki grup, kavram gerçekçi bir yaklaşım sergiler. Yani tümellerin şu veya bu biçimde gerçekten var olduğuna inanırlar. Ancak birinci grup aşırı gerçekçi, ikinci grup ise ılımlı gerçekçi olarak nitelendirilir.

3. Üçüncü grup ise sadece nesnelere var olduğunu, tümellerin ise benzer nesnelere vermiş olduğumuz adlardan ibaret bulunduğunu savunur. Bu görüşe mensup olanlar, Roscelinus ve **Occam'lı William** gibi düşünürlerdir.

Tümeller çatışması bütün Ortaçağ boyunca sürmüş ve bu çağın sonlarına doğru önde gelen İngiliz nominalistlerden Occamlı William'ın etkisiyle daha kabul gören bir görüş olmuştur.

Bu ne anlama gelmektedir?

Gerçekten varolanlar, adcıların dedikleri gibi, tümeller değil de tikeller olduğuna ve tümeller, birbirlerine benzeyen tikelleri gösteren işaretlerden başka bir şey olmadıklarına göre, bilgi arayışı tikellere, yani şu tek tek bireylere yönelmeli ve onlardan yola çıkarak geliştirilmelidir. Tikellerin bilgisine ulaşmanın tek yolu ise gözlem ve deney yapmaktır. Böylece gözlem ve deney yöntemi adcılar sayesinde güvenilir bilginin bir aracı haline getirilmiş veya başka bir deyişle sağlam bir felsefi zemine oturtulmuştur.

Bilgi arayışında yöntem olarak gözlem ve deneyin güçlü bir biçimde gündeme gelişi ve yaygınlaşması, doğa bilimlerinin doğuşunu hızlandırdı. Bir felsefî yaklaşım, yani adcılık, doğa bilimlerinin önündeki en büyük engellerden birini ortadan kaldırmış ve böylece güvenilir bilgi edinme sürecinin yolunu açmıştır. Bu gelişme, bilim tarihinde ve genel olarak bakıldığında düşünce tarihinde gerçekten de çok önemli bir dönüm noktasına gelindiğini gösterir.

Adcılığın, din alanındaki etkisi de olağanüstü olmuştur; çünkü bu etki, din-bilim ayrışmasının gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Ockhamlı William'a göre, sadece şu tek tek bireyler varolduğu için, her türlü bilginin kaynağı deney, yani iç ve dış deney olmalıdır; bu yüzden önermeleri deneylen denetlenemeyen bir rasyonel teolojinin veya ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamak isteyen bir psikolojinin olamayacağı ortadadır; dolayısıyla Tanrı'nın birliği, sonsuzluğu ve hatta varlığı bile akıl yoluyla kesin olarak kanıtlanamaz. Tanrı ile, gerçeği aşan şeylerle ilgili bilgimiz, inanca dayanır veya inanç önermelerinden oluşur. Kutsal Kitap'ın otoritesi ile Kilise Geleneği, bu önermeleri belirlemiştir; ancak bunlar kanıtlanamaz ve kanıtlamalarda kullanılamaz; bunlara sadece inanılır; yani kanıtlanarak değil inanılarak benimsenir.

Öyleyse, adcılık akıl-inanç çatışmasının veya başka bir biçimde ifade edersek bilim-din ve felsefe-din çatışmalarının giderilmesi için en uygun çözümün, bunların yollarının birbirlerinden ayrılması olduğu sonucuna varmış ve böylece düşünce tarihinin en büyük açmazlarından birini gidermek suretiyle özgür inancın ve özgür aklın yollarını açarak, bütün Ortaçağ boyunca nafîle yere gerçekleştirilmeye çalışılan akıl-inanç uzlaşmasının epistemolojik açıdan olanaksız olduğunu göstermiştir.

Kaynaklar

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, çev: Mehmet İzzet, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.

Ernst von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Uyr.: Vural Okur, İm Kitapları, İstanbul 2005

TÜBA Ulusal Açık Ders Malzemeleri, Siyasal Düşünceler Tarihi, Doç. Dr. Bican Şahin